

Верховний
Суд

ВИКЛИКИ І ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ СУДОВИХ СПРАВ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ/ПОНОВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Владислав ШИПОВИЧ
суддя

«The child is not the mere creature of the State»

Supreme Court of the United States, Pierce v. Society of Sisters (1925)

СТАТИСТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Розгляд справ про позбавлення батьківських прав місцевими судами

Верховний Суд

Позбавлення батьківських прав

СТАТИСТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Розгляд справ про позбавлення батьківських прав в апеляційному та касаційному порядку 2025 рік

Верховний Суд

Позбавлення батьківських прав

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ

(Глава 13 СК України)

Обов'язки батьків:

- ❖ забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я (стаття 143 СК)
- ❖ зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану (стаття 144 СК)

Щодо виховання та розвитку дитини (стаття 150 СК):

- ❖ виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- ❖ піклуватися про здоров'я та *безпечні умови життя* дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;
- ❖ забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;
- ❖ поважати дитину;
- ❖ заборонені будь-які види експлуатації батьками своєї дитини;
- ❖ заборонені фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

ПІДСТАВИ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ (стаття 164 СК України)

Мати, батько *можуть бути позбавлені судом* батьківських прав, якщо вона, він:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини, *забезпечення безпечних умов життя дитини* та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти;
- 3) жорстоко поводяться з дитиною;
- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Загальні принципи та підходи у рішеннях ЄСПЛ

Розділення сім'ї є дуже серйозним втручанням (*A.K. and L. v. Croatia*, № 37956/11, § 62, 08 січня 2013 року).

Позбавлення особи батьківських прав є особливо масштабним заходом, що позбавляє батька або матір сімейного життя з дитиною і є несумісним з метою їх возз'єднання. Такі заходи слід застосовувати лише за виняткових обставин, і вони можуть бути виправдані лише в разі наявності нагальної потреби, що стосується найкращих інтересів дитини (*Strand Lobben and Others v. Norway* [ВП], № 37283/13, § 209, 10 вересня 2019 року; *M.D. and Others v. Malta*, № 64791/10, § 76, 17 липня 2012 року; та *N.P. v. the Republic of Moldova*, № 58455/13, § 65, 06 жовтня 2015 року).

Загальні принципи та підходи у рішеннях ЄСПЛ

Рішення ЄСПЛ у справі «T.A. and others v. The Republic of Moldova» від 30 листопада 2021 року (заява № 25450/20)

Суд повинен з'ясувати, чи національні суди провели поглиблене дослідження всієї сімейної ситуації та цілого ряду факторів, зокрема фактичних, емоційних, психологічних, матеріальних і медичних, і здійснили збалансовану та розумну оцінку відповідних інтересів кожної особи, постійно піклуючись про визначення найкращого рішення для дитини.

Рішення ЄСПЛ від 15 листопада 2022 року у справі «A. and others v. Iceland» (заяви № 25133/20, № 31856/20)

Високий стандарт доказування («поза розумним сумнівом»), який є необхідним у кримінальному провадженні, не застосовується до справ щодо захисту дітей. Оцінка органів влади має ґрунтуватися на визначенні найкращих інтересів дітей, а не на встановленні кримінальної вини особи.

Відсутність порушення Конвенції

Рішення ЄСПЛ від 30 червня 2020 року у справі «Ілля Ляпін проти росії» (заява № 70879/11)

Суд підтверджує, що позбавлення особи батьківських прав є особливо далекосяжним заходом, який позбавляє батьків сімейного життя з дитиною, і це несумісне з метою їх возз'єднання. Такі заходи слід застосовувати лише за виняткових обставин. Вони можуть бути виправданими в тому випадку, якщо мотивуються першочерговою вимогою, що стосується найкращих інтересів дитини.

У розглядуваній справі позбавлення заявника батьківських прав лише скасувало правовий зв'язок між заявником та його сином. Враховуючи відсутність будь-яких особистих стосунків протягом семи років до рішення суду, не можна сказати, що воно негативно вплинуло на ці стосунки.

Відсутність порушення Конвенції

Рішення ЄСПЛ від 15 листопада 2022 року у справі «A. and others v. Iceland» (заяви № 25133/20, № 31856/20)

Національні органи влади перед зверненням до суду з вимогою про позбавлення заявників батьківських прав здійснили кілька спроб застосувати менш обмежувальні заходи: тимчасове вилучення дітей із сім'ї, надання підтримки заявниці, повторна інтеграція дітей до сім'ї.

Таким чином, *національні органи влади дослідили можливість застосування менш суворих заходів перед тим, як порушити питання про позбавлення заявників батьківських прав.* ЄСПЛ визнав, що все це у сукупності свідчило про достатню старанність з боку органів влади.

Порушення Конвенції

Рішення ЄСПЛ від 15 квітня 2025 року у справі «Van Slooten v. The Netherlands» (заява № 45644/18)

Замість того, щоб серйозно розглянути можливість возз'єднання дитини із заявницею, *органи опіки, а також суди, відмовилися від возз'єднання сім'ї як кінцевої мети на дуже ранній стадії*, без належної оцінки здібностей заявниці щодо виховання дитини і без належного доказування того, чому кінцева мета возз'єднання більше не відповідає найкращим інтересам дитини.

Викладених міркувань достатньо для висновку, що під час провадження, яке призвело до ухвалення рішення про позбавлення заявниці батьківських прав, захисту сімейного життя заявниці та її дитини не приділялось належної уваги. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Порушення Конвенції

Рішення ЄСПЛ від 18.09.2019 року у справі «Haddad v. Spain» (заява № 16572/17)

На думку Суду, адміністративні органи мали б розглянути інші, менш радикальні заходи, ніж передача неповнолітньої доньки під опіку з метою усиновлення, і в будь-якому разі мали б врахувати клопотання батька після з'ясування його позиції...

Роль органів соціального забезпечення полягає саме в тому, щоб допомагати особам, які опинилися в скрутному становищі ...та надавати їм керівництво і консультації.

Суд вважає, що взяття дитини під опіку зазвичай слід розглядати як тимчасовий захід, який має бути припинений, як тільки дозволять обставини, і що будь-які заходи щодо здійснення тимчасової опіки повинні відповідати кінцевій меті возз'єднання біологічних батьків та дитини.

Національна практика

Попередження суду про необхідність відповідачу змінити ставлення до виконання обов'язків з виховання дитини

Коли є рішення судів (що набрало законної сили) за первинним зверненням одного з батьків про відмову у позбавленні батьківських прав другого з батьків з тих міркувань, що це є крайнім заходом впливу на нього, тоді в разі повторного звернення з таким позовом під час його розгляду іншим є розподіл тягара доведення між сторонами. Тож саме другий з батьків дитини під час звернення повторно поданого до нього позову про позбавлення його батьківських прав має доводити зміну свого ставлення до участі у вихованні своєї неповнолітньої дитини, заперечити і спростувати відповідними доказами факт нехтування ним своїми батьківськими обов'язками (постанови ВС від 23.11.2022 у справі № 149/2510/21, від 23.10.2024 в справі № 464/2040/23, від 06.03.2024 у справі № 317/2256/22).

Національна практика

Заява відповідача щодо визнання позову про позбавлення батьківських прав

Заява відповідачки про відмову від батьківських прав щодо дитини та визнання позову про позбавлення батьківських прав, не можуть слугувати достатньою підставою для задоволення позову, оскільки відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства та не відповідає інтересам дитини. Саме лише подання заяви про визнання позову у справі про позбавлення батьківських прав не може бути підставою для звільнення позивача від обов'язку надання інших доказів на підтвердження існування обставин, передбачених частиною першою статті 164 СК України для позбавлення батьківських прав (*постанови ВС від 10.11.2023 у справі № 401/1944/22, від 29.11.2023 у справі № 607/15704/22, від 29.04.2026 у справі № 755/11992/24*).

Презумпція батьківської спроможності

Концепція
“Good enough
parenting”

Національна практика

Постанова ВС від 01.09.2026 року у справі № 127/33308/24

- саме по собі проживання громадянина України за її межами, без дослідження конкретних обставин, не може розцінюватися як безумовний факт ухилення від мобілізації та свідчити про неможливість виховання таким громадянином своїх дітей в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- відповідач до початку повномасштабного військового вторгнення росії в Україну та запровадження воєнного стану, на законних підставах виїхав за межі України, а в матеріалах справи відсутні докази його притягнення до відповідальності за порушення правил військового обліку, ухилення від мобілізації чи подібні правопорушення;
- незважаючи на проживання за кордоном, відповідач періодично спілкується з дочкою, погасив заборгованість зі сплати аліментів, активно та послідовно заперечує щодо задоволення позовних вимог;
- зміст пояснень дитини, наданих в суді першої інстанції, свідчить, що зв'язок між дочкою і батьком остаточно не втрачений, що підтверджує зокрема і висновок психолога.

Національна практика

Постанова ВС від 17.12.2025 року у справі № 758/11262/23

- малолітня дитина не знає біологічного батька, а своєю сім'єю вважає матір та її чоловіка;
- після ухвалення судом рішення у 2017 році та попередження суду відповідач не змінив свого ставлення до виконання батьківських обов'язків щодо сина;
- орган опіки та піклування надав обґрунтований висновок про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав.

Постанова ВС від 16.04.2025 року у справі № 161/12508/24

- матеріали справи не містять доказів, які б підтверджували, що після розірвання шлюбу у 2011 році відповідач проявляв будь-який значимий інтерес до сина, цікавився його життям та брав участь у його вихованні;
- фактів створення перешкод з боку матері у здійсненні батьком своїх прав щодо дитини судами не встановлено;
- неповнолітній син сторін є дитиною з інвалідністю, у зв'язку з важким захворюванням потребує особливої уваги та піклування;
- суди врахували висновок органу опіки та піклування про доцільність позбавлення батьківських прав.

Національна практика

Постанова ВС від 15.05.2019 у справі № 661/2532/17

Самого тільки факту заперечення проти позову про позбавлення батьківських прав недостатньо, щоб підтвердити наявність справжнього та належного інтересу відповідача до власної дитини. Мотиви такого заперечення можуть бути різними... Тому до уваги мають братися всі обставини конкретної справи.

Постанова ВС від 21.01.2021 у справі № 398/4299/17

Лише зазначення відповідачем у скарзі про бажання піклуватися про дитину не спростовує факту його ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини. ... Заперечення відповідачем проти позову щодо позбавлення батьківських прав, з урахуванням його поведінки, не свідчить про інтерес до дитини та реальне бажання змінити свою поведінку

Національна практика

Досягнення дитиною повноліття під час розгляду судом справи про позбавлення батьківських прав

Досягнення дитиною повноліття під час розгляду судом справи про позбавлення батьківських прав не може бути самостійною підставою для відмови в задоволенні позову. Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених ст. 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судове рішення (*постанова ОП КЦС ВС від 29.01.2024 у справі № 185/9339/21*).

Щодо висновку органу опіки та піклування

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування, у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися.

У разі якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Неподання висновку не може слугувати підставою для відмови або для зволікання у захисті з боку суду, адже здійснення правосуддя, захист прав та інтересів дітей не може ставитися у залежність від можливості здійснення владними органами своїх повноважень.

У випадку ненадання висновку органом опіки та піклування, залученим до участі у справі, суд може надати додатковий строк відповідному органу, відклавши розгляд справи. Однак відмовити у винесенні рішення у справі чи зупинити провадження у справі через відсутність такого висновку суд не може (*Постанова ОП КЦС ВС від 11.12.2023 у справі № 523/19706/19, постанова ВС від 05.02.2025 у справі № 686/18612/22*).

Правові наслідки позбавлення батьківських прав (стаття 166 СК України)

1. Особа, позбавлена батьківських прав:

- 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- 2) перестає бути законним представником дитини;
- 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- 5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- 6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

2. Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини.

3. При задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на дитину. У разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, суд приймає рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду.

Поновлення батьківських прав (стаття 169 СК України)

1. Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав.
2. Поновлення батьківських прав неможливе, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом.
3. Поновлення батьківських прав неможливе, якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття.
4. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини.
5. При вирішенні справи про поновлення батьківських прав одного з батьків суд бере до уваги думку другого з батьків, інших осіб, з ким проживає дитина.
6. Рішення суду про поновлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини.
7. У разі відмови в позові про поновлення батьківських прав повторне звернення із позовом про поновлення батьківських прав можливе лише після спливу одного року з часу набрання чинності рішенням суду про таку відмову.

«...У тоталітарному суспільстві цінують одноманітність і конформізм, а тоталітарна держава намагається відокремити дитину від сім'ї та сформувати її відповідно до власного задуму.

Натомість сім'ї, у всій їхній багатоманітності, є підґрунтям для формування різноманіття та індивідуальності, які ми цінуємо у вільному і демократичному суспільстві. Тому сім'я отримує особливий захист у всіх сучасних міжнародних актах з прав людини...»

Baroness Hale of Richmond

member of the House of Lords

President of the Supreme Court of the United Kingdom from 2017-2020

Верховний
Суд

Дякую за увагу!